

Др Гавро А. Шкриванић

## СТУДЕНИЧКО ВЛАСТЕЛИНСТВО (1183—1190)\*

У биографији Стефана Немање, Стефан Првовенчани каже да је црква св. Богородице у Ибру на реци Студеници подигнута за испуњење завета његовог оца.<sup>1</sup> Даље биограф наставља да је за време зидања цркве Стефан Немања слао дарове Господњој цркви у Јерусалиму и св. Јована Претече, и у Риму цркви св. апостола Петра и Павла, и св. Теодосија у пустињи, светитеља Николаја у Великом Бару (Италија), св. Богородице Јевргетиде у Цариграду, св. Михајла у Скопљу, којему и храм подиже, св. Димитрија у Солуну и св. Пантелејмона у Нишу, којему и храм подиже<sup>2</sup>.

Везивање даривања и подизања црква ван граница Немањине Србије, са изградњом Студенице, указује на њен значај, не само, као заветне, већ и као задужбинске цркве. То је најзначајнији споменик у Србији, још и данас очувани манастир од белог мрамора на десној обали реке Студенице.

По Вл. Петковићу црква је посвећена после 1183. године. Новоподигнутој цркви Стефан Немања је издао повељу којом оснива манастир и властелинство св. Богородице Студеничке. Студеничку повељу Ст. Новаковић датира, око 1196. године.<sup>3</sup> Међутим, према биографији Стефана Немање, од Стефана Првовенчаног, може се узети да је писана после 1183. године, а према подацима св. Саве, пре 1190. године.<sup>4</sup> Према изнетоме, нећемо погрешити, ако 1183. годину узмемо као *terminus ante quem* по повеља није могла бити написана, а 1190. као *terminus post quem* није могла бити издата. Занимљиво је да у тробнику манастира Каленића постоји запис по којему је Студеница саграђена 1172. године.<sup>5</sup>

Потврду о постојању студеничке повеље налазимо у Немањиној биографији од св. Саве у којој стоји:

---

\* Приликом убицања земљишних прилога, користили смо Именик насеља СФРЈ, Београд 1967. затим секције 1:100.000 и 200.000, издање Војно Географског института ЈНА, издање 1950.

<sup>1</sup> Вл. Горовић, *Живот Симеона Немање*, од Стевана Првовенчаног, Београд 1938, 33.

<sup>2</sup> Горовић, н.д. 33—34; Мил. Башић, *Старе српске биографије*, Београд, 1930, 46—47.

<sup>3</sup> Вл. Петковић, *Преглед црквених споменика*, Београд, 1950, 312; Ст. Новаковић, *Законски споменици српских држава Средњег века*, Београд 1912, 568—569.

<sup>4</sup> Српски Дипломатар, књ. I (рукопис у Историјском институту), приредили: Вл. Мошин, Д. Синдик и С. Ђирковић.

<sup>5</sup> Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи III*, Београд 1905, стр. 34, бр. 4926.

„Създавъ отъ мала и до велика, и село прѣдавъ и съ инѣми правдами мона-  
стырю иконы и съсѣды чьстѣными и книги и ризы и завѣсы и гже собѣ  
писана въ златопечатѣнѣи повели егѡ, паче же и въ цркви написано на стѣнѣ, и  
съ клетвою и съ злобвою да никто ме потворить егова прѣданіа, пакже слышите  
и въ книгахъ сихъ нарѣди о томъ слово“.<sup>6</sup>

Златопечатна повеља, коју спомиње св. Сава, до данас је остала непозната. Такође, до данас није пронађена повеља у цркви „на стени“. До нас је доспео одломак повеље, који се налази у рукопису заједно са студеничким типиком и историјом Цариграда.<sup>7</sup> Рукопис је из 1619. године, и по Ст. Новаковићу налази се у чешком музеју у Прагу. Одломак повеље написан је рукописом XVIII века на празним листовима 74—78 који су остали у првашњем рукопису као празно место, међу чланцима. Текст повеље упоредио је Ст. Новаковић с оригиналом.<sup>8</sup> У рукопису се налазе преводи наших звања, који су карактеристични за овај век, као на пример, генерал, командант, итд. Један део повеље, који се односи на манастирске границе, а налази се код Шафарика, објавио је Ф. Миклошић, док је Ст. Новаковић ту одредбу изоставио.<sup>9</sup> Такође, повељску одредбу која се односи на манастирске пчеле узели смо из Шафарикова текста, пошто се не налазе код Ф. Миклошића, ни код Ст. Новаковића.<sup>10</sup>

Студеничка повеља представља једну од најстаријих повеља даровница која пружа слику како је изгледало једно од црквених властелинстава—лавре-с краја XII века.

Због фрагментарног садржаја отпали су из повеље многобројни подаци, који се односе на разграничење земљишних прилога-насеља, занимање и етнички састав становништва, бројно стање, унутрашњи односи, итд. Ова чињеница нам дозвољава претпоставку да објављена повеља представља препис повеље „на стени“, а не „златопечатне“, која је по садржају морала бити знатно садржајнија и потпунија.

За историјско-географску студију повеља пружа прворазредну изворну грађу за око четрдесет имена-топонима—, жупа и области села и заселака, метоха, цркава и манастира, река, потока, планина, затим и неколико података о ондашњој привреди. С обзиром на

<sup>6</sup> Новаковић, н.д. 569.

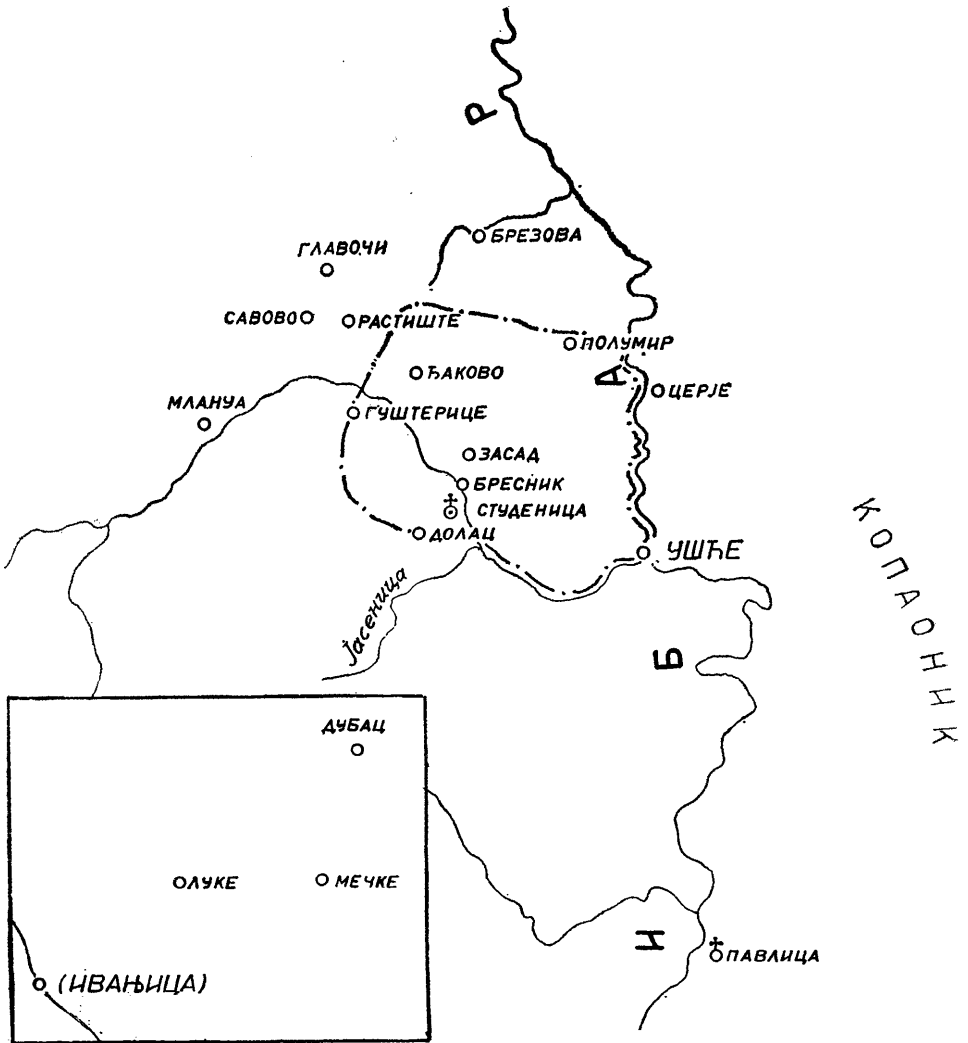
<sup>7</sup> Pavel Josef Šafarik, Pamatky Drevního Pisemnictví Jihoslovanuv, v Praze 1873, 93—94.

<sup>8</sup> Новаковић, н.д. 568.

<sup>9</sup> F. Miklosich, Monumenta Serbica, Viennae 1858, 8.

<sup>10</sup> Шафарик, н.д. 94; Новаковић, н.д.

померање средишта и ширења српске државе, за време Немањића, па и касније све до пропасти (1459), многи од топонима садржаних у студеничкој повељи, никад се више не помињу, па је утолико и њена вредност, са историјско-географског становишта, већа.



Прилози великог жупана Стефана Немање који се састоје из земљишних прилога и прихода, налазе се, углавном, у Ибру и Расини, док приходи долазе са Косова, Зете и Старог Влаха. Највеће груписање прилога било је око средишта властелинства, тј. око цркве св. Богородице, где се налази 13 села.

Студенички посед не представља једну повезану целину, већ растурену у више група у разним крајевима српских земаља. Раздвојеност појединих група није последица само ондашње државне структуре, него и потребе да се манастиру св. Богородице у Студеници, комбиновањем прихода са различитих територија, обезбеди што већа економска независност.

*Прва* и најјача група налази се у пределу манастира Студенице и Ибра са 13 села.

*Другу* групу чини Косово Поље, *трећу* област Старог Влаха, а четврту Зета.

*Пету* групу чине прилози у Расини са 1 метохом, 1 црквом, 5 села и 2 засеока.

*Шесту* групу чини 1 село у Ибру, а *седму* 3 села у пределу, између р. Моравице и Студенице.

#### *Прва група*

АЗЪ СТЕФАНЪ НЕМАНАА САМОДРЪЖАЦЪ СРБСКІЕ ЗЕМЛЕ И ПОМОРСКІЕ, КАКО ПРИЛОЖИ МОНАСТЫРОУ СТОУДЕНИЦИ, ХРАМОУ ПРЪСВЕТІЕ БОГОРОДИЦЕ, МЕТОХЕ, И СЕЛА И ЗАСЕОКЕ И СИНОРЕ.<sup>11)</sup>

ПРЪВЕЕ село *БРЕЗОВА* (Брезова) и данас истоимено село северо-западно од манастира Студенице.

Село *ГОУШТЕРИЦЕ* (Гуштерице) данас истоимени заселак северо-западно од манастира.

Село *ЗАСАДЪ* (Засада) и данас село са истим именом, северно од манастира.

Село *ДИАКОВО* (Баково), данас село Баково северо-западно од манастира.

Село *ПОЛОУМИРЪ* (Полумир), данас село са истим именом на левој обали реке Ибра, северо-источно од манастира.

Село *ЦЕР'Е* (Церје), данас село Церје, на десној обали реке Ибра, северо-источно од манастира.

Село *БРЕСНИКЪ* (Брезник), данас село Брезник, северно од манастира.

Село *РАСТИЩЕ* (Растиште), и данас истоимено село, северо-западно од манастира.

Село *САОВО* (Савово), и данас истоимено село, северо-западно од манастира.

И (село) *ГЛАВОЧИ* (Главоча), данас село Главоча северо-западно од манастира.

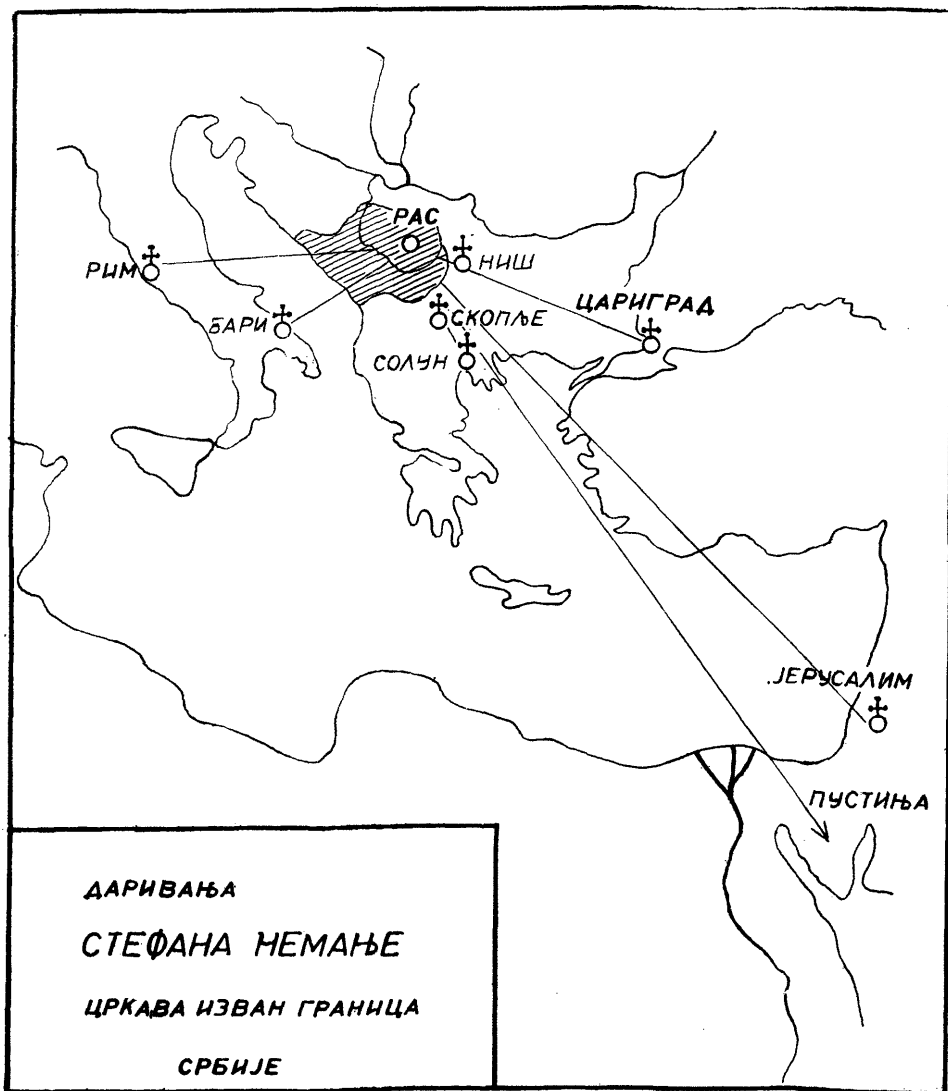
Село *МЛАН'ЧА* (Мланча), и данас истоимено село на левој обали горњег тока реке Студенице, северо-западно од манастира.

Село *МОУГОУРИЦЕ* под тим именом данас не постоји, можда је променило име. Веома вероватно се налазило негде у пределу села Мланче.

<sup>11</sup> Новаковић, н.м.

Село МИ... ДОЧЕ, нејасно име, али с обзиром да у повељи стоји „да се пушта, и према нему манастир Павлица“, може се претпоставити да се налазило преко пута манастира на левој обали реке Ибра.

Манастир ПАВЛИЦА (Павлица), метох СТОУДЕНИЦЕ СЪ ТРИМЫ НОУРИАМЫ ПОДЪ КОПАОНИКОМЪ. Највероватније да се то односи на данашњу Стару Павлицу, која се налази у рушевинама поред цркве Нове Павлице, на десној обали реке Ибра, јужно од ушћа реке Брвенице.



Студенички посед не представља једну повезану целину, већ растуру у више група у разним крајевима српских земаља. Раздвојеност појединих група није последица само ондашње државне структуре, него и потребе да се манастиру св. Богородице у Студеници, комбиновањем прихода са различитих територија, обезбеди што већа економска независност.

*Прва* и најјача група налази се у пределу манастира Студенице и Ибра са 13 села.

*Другу* групу чини Косово Поље, *трећу* област Старог Влаха, а четврту Зета.

*Пету* групу чине прилози у Расини са 1 метохом, 1 црквом, 5 села и 2 засеока.

*Шесту* групу чини 1 село у Ибру, а *седму* 3 села у пределу, између р. Моравице и Студенице.

*Прва група*

АЗЪ СТЕФАНЪ НЕМАНАА САМОДРЪЖАЦЪ СРБСКІЕ ЗЕМЛЕ И ПОМОРСКІЕ, КАКО ПРИЛОЖИ МОНАСТЫРОУ СТОУДЕНИЦИ, ХРАМОУ ПРЪСВЕТІЕ БОГОРОДИЦЕ, МЕТОХЕ, И СЕЛА И ЗАСЕОКЕ И СИНОРЕ.<sup>11)</sup>

ПРЪВЕЕ село *БРЕЗОВА* (Брезова) и данас истоимено село северо-западно од манастира Студенице.

Село *ГОУШТЕРИЦЕ* (Гуштерице) данас истоимени заселак северо-западно од манастира.

Село *ЗАСАДЪ* (Засад) и данас село са истим именом, северно од манастира.

Село *ДИАКОВО* (Баково), данас село Баково северо-западно од манастира.

Село *ПОЛОУМИРЪ* (Полумир), данас село са истим именом на левој обали реке Ибра, северо-источно од манастира.

Село *ЦЕР'Е* (Церје), данас село Церје, на десној обали реке Ибра, северо-источно од манастира.

Село *БРЕСНИКЪ* (Брезник), данас село Брезник, северно од манастира.

Село *РАСТИЩЕ* (Растиште), и данас истоимено село, северо-западно од манастира.

Село *САОВО* (Савово), и данас истоимено село, северо-западно од манастира.

И (село) *ГЛАВОЧИ* (Главоча), данас село Главоча северо-западно од манастира.

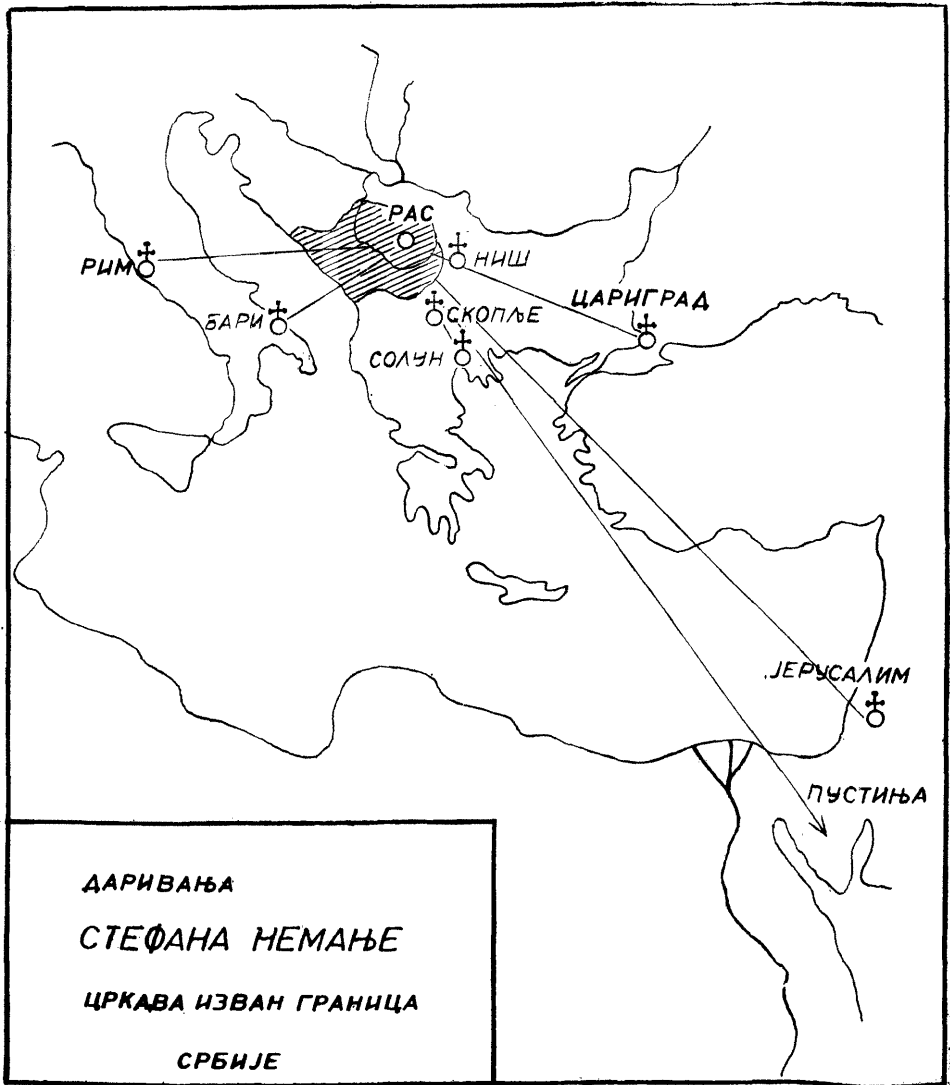
Село *МЛАН'ЧА* (Мланча), и данас истоимно село на левој обали горњег тока реке Студенице, северо-западно од манастира.

Село *МОУГОУРИЦЕ* под тим именом данас не постоји, можда је променило име. Веома вероватно се налазило негде у пределу села Мланче.

<sup>11</sup> Новаковић, н.м.

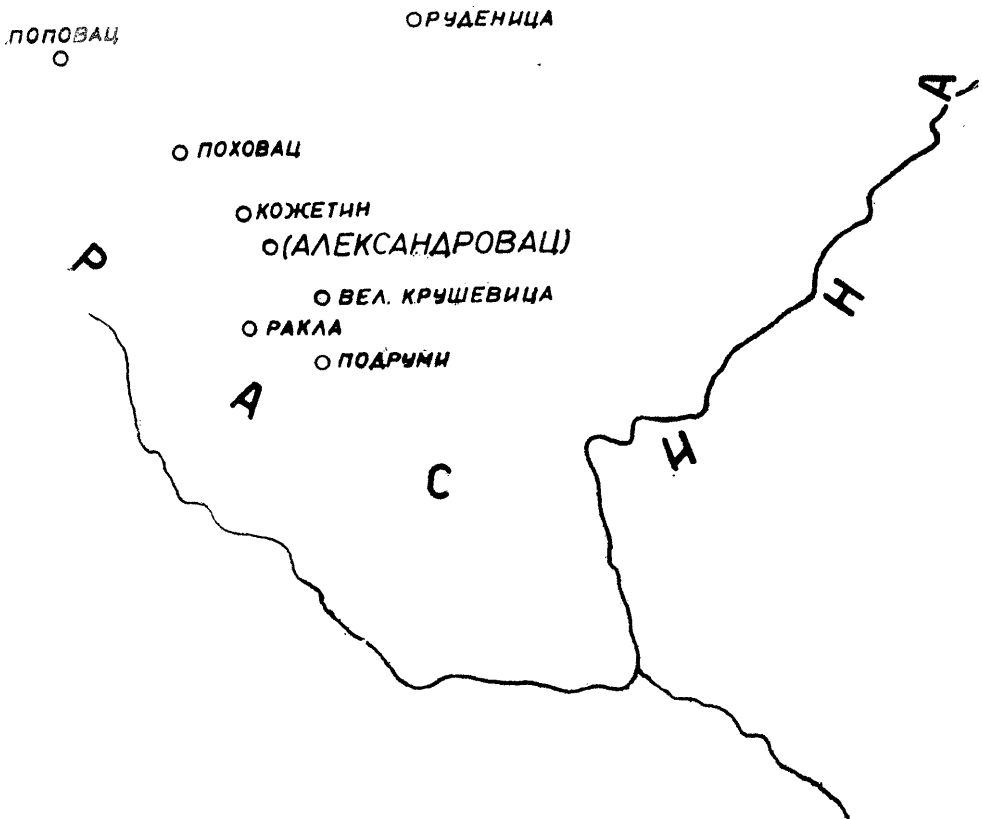
Село МИ... ДОЧЕ, нејасно име, али с обзиром да у повељи стоји „да се пушта, и према нему манастир Павлица”, може се претпоставити да се налазило преко пута манастира на левој обали реке Ибра.

Манастир ПАВЛИЦА (Павлица), метох СТОУДЕНИЦЕ СЪ ТРИМЫ НОУРИАМЫ ПОДЪ КОПАОНИКОМЪ. Највероватније да се то односи на данашњу Стару Павлицу, која се налази у рушевинама поред цркве Нове Павлице, на десној обали реке Ибра, јужно од ушћа реке Брвенице.



Поред побројаних прилога, посебном повељском одредбом даје се на знање свакоме да су међе манастирске земље следеће:

„... ДА ЕСТЬ ВЕДОМО ВАСЕМЪ ХОТЕЩИМЪ ЗНАТИ, ДѢКЛЕ ЕСТЬ МЕЖА МОНАСТІРСКЕ ЗЕМЛЕ: ДО ІАСЕНИЦЕ ОУПРАВО НА ДОЛАЦЬ, ОУПРАВО ВЪЛОМЪ НА ВРХЪ ШАВНИЦОУ, НИС ПЛАНИНОУ ОУПРАВО НА ГОУЩЕРІЦЕ, ОУПРАВО ПРѢКО РЕКЕ, ОУПРАВО ОУЗ БРѢДО НА ПЛАНИНОУ БРѢСНИЧКОУ, ОУПРАВО НА ПОЛОУМИРЬ, ОУПРАВО НА ИБАРЬ, ОУПРАВО ИБРОМЪ НА ОУШБЕ, РЕКОМЪ СТОУДЕНИЦѢМЪ ОУПРАВО НА РЕКОУ ІАСЕНИЦОУ. А ПЧЕЛЕ ДА СТОЕ МОНАСТІРСКЕ ОУ РАСИНЫ ОУ РОУДЕНИЦА, А ДРОУГЕ ДА СОУ ОУ САѢВОУ. А КАЛЮБЕРІЦЕ ДА СТОЕ ОУ ПРИДВОРИЦИ...”<sup>12)</sup>



Поменути међници, сем врха Штавнице и Бресничке планине, који се могу доста тачно одредити, постоје и данас, па смо у могућности да после, без мало, 800. година повучемо границе студеничке земље.

<sup>12</sup> Šafarik, n.d. 94; Miklosich, n.d. 8.



Ова повељска одредба непобитно говори да, у колико земљишни прилози изричито нису укључени у границе манастирске земље, да онда они улазе само са својим међама у манастирско властелинство. Овакви прилози нису повезани са другим прилозима, сем у случају ако међусобно граниче.

Као што је у повељи поменуто, манастирске пчеле стоје у Расини, у Руденици и у Савову. Данас постоји село Руденица, са старом црквом, северо-источно од Александровца у данашњој Жупи Александровачкој, док смо Савово раније убицирали.

За пребивалиште калуђерица повељом је одређена Придворица, село које и данас постоји са истим именом, у горњем току реке Студенице, западно од манастира.

#### *Друга група*

И ОТЬ КОСОВА ПШЕНИЦА ДА ХОДИ О МИХОЛЮ ДЪНЕ. Највероватније је Михаљдан одређен како би баштинници и њихови становници могли, да оврше пшеницу, оберу друге плодове и припреме земљу за сејање.

#### *Трећа група*

И ОТЬ СТАРОГА ВЛАХА БЛАГОТА ДА ДОХОДИ О ДМИТРОВОУ ДЪНЕ. Предео Старог Влаха обухвата област Сјенице и планина између река Људске и Ибра; Димитровдан је одређен, највероватније због тога, што су се сточари, не само, вратили са летњих пасишта, него су и завршили све радове око зимовања стоке.

#### *Четврта група*

ИЗЪ ЗЕТЕ РИБА ДА ДОХОДИ О ОУСПЕНИЈУ БОГОРОДИЦЕ. Везивање доношење рибе о Успењу Богородице свакако је у вези са постом који се држао пред тај празник.

#### *Пета група*

И ОУ РАСИНЫ И МЕТОХЪ ПОПОВАЦЪ, ЦРЪКВА ХРАМЪ ВАВЪДЕНИЕ ПРЕСВЕТИЕ БОГОРОДИЦЕ И ЗАСЕЛАКЪ И СЕЛО КОЖЕТИЊЪ, СЕЛО РАКЛА И ЗАСЕЛАКЪ, И СЕЛО ПОХОВАЦЪ, И СЕЛО ВЪЛИКА КРОУШЕВИЦА И ПОДРУМИ, И ПОВЕЛЕ ДА ПРИНОСЕ ВЪНО ТРЕБЫ РАДЫ МОНАСТИРОУ.

Село **ПОПОВАЦЪ** (Поповац), највероватније да је данашње село Поповићи, северо-западно од Александровца у Жупи. Село се прилаже са црквом Вавдења пресвете Богородице.<sup>13</sup>

Село **КОЖЕТИН** (Кожетин), и данас истоимено село, са развалинама старог града, на северо-западној ивици Александровца-Жупа.

Село **РАКЛА** и **ЗАСЕЛАКЪ** (Ракља), данас село Ракља јужно од Александровца. Заселак не постоји одвојен од села, највероватније да се временом спојио са селом.

<sup>13</sup> Петковић, н.д. 41.

Село **ПОХОВАЦЪ** (Пуховац), данас село Пуховац, северо-западно од Александровца.

Село **ВЪЛИКА КРОУШЕВИЦА** (Крушевица), данас постоји село Крушевица, југо-источно од Александровца.

Уз Крушевицу се везују и **ПОДРОУМИ**, (Подрумица), и данас се тај назив употребљава за „Појате”, које се налазе између села Крушевице и села Ботуње, југо-источно од Александровца.

За ову групу прилога у повељи се каже „**ДА ПРИНОСЕ ВЪНО ТРЕБЫ РАДЫ МОНАСТИРОУ**” тј. за потребе манастира.

#### *Шеста група*

У Ибру се прилаже **МЕТОХЪ ПОД'ТОРЕЛИЦА СЪ ОКРЪСТНИМИ СЕЛИ**. Данас постоји село Подгорелица, на левој обали реке Ибра, преко пута Матарушке Бање. За овај прилог у повељи изричито стоји да има приносити манастиру Студеници восак.

#### *Седма група*

Село **ДОУБАЦЪ** (Дубац), данас Горњи и Доњи Дубац, северо-источно од Иванице.

Село **ЛОУКЕ** (Луке), и данас истоимено село, северо-источно од Ивањице.

Село **МЕЧКЕ** (Мечке), и данас истоимено село северо-источно од Ивањице. Поменута села се прилажу „**С ОКРЪСНИМЫ СЕЛИ**” да служе „дан и ноћ више речена села”.

Напоследку подвлачимо да, одредбом по којој нико, сем игумана, нема право да влада („игоумень да влада”), студеничко властелинство је добило облик „затвореног, самосудног и самовласног газдинства”, које се само управља и чији игуман је старешина самосталне аутономне лавре, и као такав заузима на саборима прво место.<sup>14)</sup>

---

<sup>14</sup> Сломеник СКА IV, 1890, 10, ф. 86.

## РЕЗЮМЕ

Д-р Гавро Шкриванич

### ЗЕМЕЛЬНЫЕ ВЛАДЕНИЯ СТУДЕНИЦЫ (1183—1190)

В период времени между 1183 и 1190 годами великий жупан Стефан Неманя особой грамотой утвердил основание в Студенице монастыря Пресвятой Богородицы и наделение его земельными владениями. 1183 год автор рассматривает как »*terminus ante quem*«<sup>1</sup> погда грамота не могла быть написана, а год 1190, как »*terminus post quem*«, когда не могла быть обнаружена.

Грамота из Студеницы является одной из самых старых жаловательных грамот, рисующих картину церковных земельных владений конца XII века и указывающая на значение Студеницы как заветной церкви, которой дарилось и за которой прикреплялись земли и церкви, находящиеся и вне пределов Неманиной Сербии.

На основании первоклассных источников известно существование „Златопечатной грамоты“ и грамоты „писанной на стене“ (на церковной стене). Сохранилась рукописная копия фрагмента грамоты. Однако, недостаток в обеих грамотах многих необходимых данных заставляет предположить, что до нас дошла копия „грамоты на стене“.

Грамота, насчитывает около 40 топографических названий мест, т.е. дает первоклассный материал для исторической географии. Самая большая группация дарованных земель происходила, конечно, вокруг ставки владетеля, т.е. около помянутого храма Пресвятой Богородицы (13 сёл), затем в старой жупании Расини (5 сёл, 2 заселка, 1 церковь и 1 метох), и, наконец, в старой жупании — Моравице (область около Иваницы и Ариля, — 3 села). Материальные приходы монастырь получал из Зеты, Косова и Старого Влаха.

Весьма драгоценным является данное грамоты, благодаря которому, и в настоящее время, по прошествии 780 лет, можно с точностью определить границы монастырских земельных владений. Кроме того, эта же грамота, одновременно, сообщает, что, поскольку дарованные земли не могли быть включаемы в рамки монастырской земли, они включались в неё лишь своим размеживанием.

Монастырь управляется только игуменом — это показывает, что земельное владение имеет свой независимый суд и самостоятельное хозяйство. Игумен является главой самостоятельной, автономной лавры и, как таковой, на саборах занимает первое место.

## Zusammenfassung

Dr. Gavro Škrivanić

### DIE LANDHERRSCHAFT VON STUDENICA

Oberžupan Stefan Nemanja hat die Urkunde herausgegeben, mit welcher er das Kloster und die Landherrschaft der heiligen Mutter Gottes gründet, in der Zeit von 1183 — 1190. Das Jahr 1183 nehmen wir als „terminus ante quem non“ die Urkunde konnte nicht verfasst werden, und 1190 als „terminus post quem“ konnte sie nicht herausgegeben werden.

Die Urkunde von Studenica stellt einen der ältesten Lehnbriefe dar, welcher ein Bild darbietet, wie eine von den kirchlichen Landherrschaften, am Ende des XII. Jahrhunderts ausgesehen hat. Das Zusammenverbinden der Spenden und des Aufbaus von Kirchen ausserhalb der Grenzen von Nemanjas Serbien, mit dem Aufbau von Studenica, zeigt uns deren Bedeutung als einer Stiftungskirche.

Den erstklassigen Quellen nach, existierte die „Goldsiegel-Urkunde“ und die Urkunde „an der Steinwand geschrieben“ (an der Kirchenwand). Ein Fragment der Urkunde ist in Abschrift bis zum heutigen Tag aufbewahrt worden. Der Mangel an vielen üblichen Angaben in der Urkunde veranlasst uns zur Vermutung, dass zu uns die Abschrift eines Teiles der „an der Steinwand geschriebener Urkunde“ gelangt ist.

Die Urkunde erteilt ungefähr vierzig Toponyme, also, ein erstklassiges Material für die geschichtliche Geographie. Die grösste Gruppierung der Bodenbeiträgen befindet sich um die Wohnung des Gutsheeren, d. h., um die Kirche der hlg. Mutter Gottes (13 Dörfer) hernach in der alten Pfarre Rasina (5 Dörfer, 2 Dörfchen, 1 Kirche und 1 Klosterfiliale und schliesslich in der alten Pfarre Moravica (Gegend um Ivanjica und Arilje) (3 Dörfer). Die Einkünfte fliessen dem Kloster von Kosovo, Zeta und Stari Vlah zu.

Mit Hilfe einer wertvollen Angabe aus der Urkunde, kann man heute, nach ungefähr 780 Jahren die Grenzen des Klostergrundstücks bestimmen. Zum Schluss spricht diese Urkundenbestimmung, gleichzeitig, dass die Bodenanlagen, inwiefern sie nicht in die Grenzen des Klostergrundstücks eingeschlossen sind, dann gehen sie nur mit ihren Grenzen ein.

Mit dem Kloster regiert nur der Hegumen, und dies bedeutet, dass die Landherrschaft eine »selbstherrliche« und »selbständige« Wirtschaft ist. Der Hegumen ist der Obmann der unabhängigen, autonomen Lavra und, als solcher, besetzt er, bei den Kirchenversammlungen, den ersten Platz.